

Театрознавча мозаїка та ціннісні орієнтири Валентини Заболотної на сторінках науково-популярного видання «Крок за кроком»

Тетяна Бойко

Київський національний університет культури і мистецтв,
Київ, Україна

Для цитування

Бойко, Т. (2024). Театрознавча мозаїка та ціннісні орієнтири Валентини Заболотної на сторінках науково-популярного видання «Крок за кроком». *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство*, 51, 164–168. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.51.2024.318379>

Карколомні реалії нинішньої російсько-української війни принесли чимало горя та руйнацію багатьох сфер життєдіяльності українців. З 24 лютого 2022 р. багато справ було вимушено «поставлено на паузу», відкладено, призабуто тощо. Головними завданнями для мільйонів людей стало фізичне виживання, збереження здоров'я, пошуки безпечного середовища. У вервечці нагальних життєвих викликів питання культури на певний час відійшли на другий план. Саме тому не відбулося належного резонансу на необхідне й корисне для мистецтвознавчого поля видання, що вийшло друком 2021 р. незадовго до повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Мова йде про збірник наукової, публіцистичної та журналістської спадщини видатної української театрознавиці Валентини Ігорівни Заболотної (1940–2016), яка понад п'ятдесят років присвятила справі вивчення, аналізу та популяризації вітчизняної театральної культури. Валентина Ігорівна була знаним експертом не лише в Україні, а й за кордоном; її авторитетну думку цінували в багатьох колишніх радянських республіках. Довгий час у своїх проблемних статтях та рецензіях вона визначала мистецькі стандарти режисури й акторства; зазвичай її думка була мірилом художнього смаку, творчого пориву та звершень.

Загальновідомо, що Валентина Заболотна виховала не одне покоління українських театрознавців, а серед її adeptів багато знаних імен режисерів, акторів, сценографів та інших діячів. Митці завжди з хвилюванням чекали її приходу до столичних храмів Мельпомени або приїзду до знаних регіональних колективів, адже прагнули показати все найкраще, на що були спроможні їхні сили й таланти. Відповідно старше покоління вітчизняних театралів добре знає рівень професійності та якості опублікованих наробітків Валентини Заболотної. Натомість сучасна генерація акторів, режисерів та студентів творчих вишів не знають про доробок театрознавиці й, своєю чергою, втрачають великий арсенал матеріалів, які могли б стати в пригоді під час вивчення сценічної історії багатьох п'єс, дослідженні творчих шляхів видатних митців-попередників та для написання різного штибу наукових робіт тощо. Саме тому актуальність цієї книжки важко переоцінити; вона заслужено може посісти гідне місце на полицях як молодих митців-неофітів, так і досвідчених колег Валентини Ігорівни, які орієнтуються в усьому спектрі її теоретичного доробку.

І тут варто зазначити, що видання збірки статей і рецензій Валентини Заболотної готувалося задовго до того, як видатна науковиця відійшла

у засвіти. Адже в книжці є звернення самої авторки до майбутніх читачів, яких вона назвала друзями і собі, і театру. Зокрема, у своєму зверненні про композиційну будову книжки Валентина Ігорівна пояснювала так: «Тексти скомпоновані не за хронологією (хоч вона позначена), а за тематичними блоками — інтродукція, театральний процес, театри, рецензії, портрети й проблеми. Зберігається мова оригіналу, бо писалося і українською (здебільшого), і російською мовами.

Сподіваюся, що з усього того в тебе, друже, складеться нехай не повна, але цікава картина театального процесу в Україні від середини ХХ століття. Отже, крок за кроком почимчикуємо театральними стежками» (Заболотна, 2021, с. 6).

Мандрівка стежками цієї книжки розпочинається зі вступної статті «Вийти із затінку генія» не менш відомої театрознавиці, колеги Валентини Заболотної, Наталі Єрмакової (2021). Пані Наталя, зокрема, пояснює читачеві родинні зв'язки Валентини Заболотної, змальовує творчу атмосферу її дому, розповідає про чималу кількість видатних людей серед близького оточення та вплив авторитету видатного діда — Амвросія Бучми: «Неможливо уявити життя Заболотної поза театром, без театру: теперішнього, минулого, прийдешнього. Йй звичайно, пощастило народитись біля генія. Втім, вона змогла вийти із його затінку, всю себе віддавши театру, як це, власне, зробив і він сам» (Єрмакова, 2021, с. 5).

А й справді, Валентина Заболотна всю себе віддавала театру й досить сентиментально пояснила цю, долею скеровану, потребу в статті «Зустрічі з дивом. Спогади завзятої театралки». Вона наголосила на тому, що все своє життя була при театрі: «Дід, бабуся, мама — актори. Батько — режисер (згодом телебачення та кіно). Тож обирати професію не довелося — театр. Але театрознавство, бо на носі окуляри, а режисура професія не жіноча, лідерська, вважала я, будучи яскраво вираженим інтровертом» (Заболотна, 2021, с. 8).

Якраз про те, як виструнчувалися віхи театрознавства на життєвій мапі Валентини Заболотної, можна дізнатися з наступних чотирьох розділів цієї книги. У цих розділах зібрано тексти багатьох років, але вони різні не лише за часом написання, а й за настроєм, піднесеними сподіваннями, аналітичним градусом а, подекуди й відвертим критичним поглядом, що цілить до самісінької серцевини проблеми. Саме ця текстова амплітуда розгортається в Розділ І. «Театральний процес», бо в ньому зібрано різноманітні проблемні статті та рецензії, де часто-густо критикиня робила фінальні огляди театального процесу України в кінці року або підсумовувала ті чи інші події,

явища, фестивалі тощо. Першою до цього розділу вміщено статтю 1990 р. під назвою «The time is out of joint», написану для московського журналу «Театр», де розкрито всі проблеми й боріння українського театру на шляху до нової творчої епохи незалежної України. Далі в багатьох статтях читач має змогу побачити, неначе в дзеркалі, як змінювалися туманні пошуки українського театру початку 1990-х на структуровані мистецькі прояви націєцентричного спрямування та високого естетичного гатунку як на столичній, так і на регіональній сценах 2000-х років. Наприклад, у статті «Гойдалка на козі» для газети «День» (від 18 грудня 2015 р.) пані Валентина, підсумовуючи злети й падіння митців столичної сцени, влучно додала: «А щоб не обмежувати нашу театральну гойдалку Києвом, скажу, що по всій Україні вона така сама. ... А ще в Кіровограді у пам'ятника Наталці Полтавці відра вкрали...» (Заболотна, 2021, с. 153). Завершуючи огляд таким, здавалося б, легковажним жартом, Заболотна сигналізувала, що тримає руку «на пульсі» і знає про найменші дрібниці культурно-мистецького життя країни.

Далі подробиці й висновки її знань про театральне життя країни «зсередини» вповні відбилися в добірці статей Розділу ІІ «Театри», де можна простежити зміни естетичних та формотворчих ланок мистецьких поколінь, тріумфи й фіаско багатьох спектаклів, народження нових зіркових імен як у знаних національних театрах, так і в камерних регіональних колективах. Адже Валентина Ігорівна справді багато їздила до регіональних колективів, її знали в багатьох містах як досвідченого критика, прислухалися до її думок, змінювали та корелювали творчі плани та реалізовані вистави. Таким чином, у розділі можна почерпнути інформацію про колективи Києва (вона незмінно шанувала й аналізувала творчі піруети франківців), Кривого Рогу, Донецька, Харкова, Львова, але це лише вибрана добірка статей, бо її подорожей Україною не злічити, а зустрічей і настанов і поготів. Одне очевидно: якщо критикувала Заболотна, то — щиро й дуже відверто, якщо любила, то так само щиро й самовіддано! 2005 р. в одній зі статей вона описала фінал вистави «Безсоння» криворізького театру «Академія руху» так: «Ось кидається на всі боки зраджена Катерина, білий шарф-немовля тріпоче в її руках — і падає вона в чорну безодню. І піднімається з тієї темряви велично-спокійна Богородиця, навколо якої врешті-решт збереться весь народ, дорослі й діти, щоб потім вибігти до нас всією своєю красою, енергією й поетичністю.

Покров Богородиці, кажуть, осіняє нашу Україну. Нехай же під тим покровом буде благо-

получним і театр «Академія руху», хай процвітає, хай творчість його буде невтомною, пошуковою і прекрасною. А місто Кривий Ріг і вся наша держава поцінує діамант духовності й краси у своїй багатющій землі» (Заболотна, 2021, с. 200). Можна лише уявити, якою потужною була така мотивація й побажання для митців криворізького театру й з якої любові вони проростали...

Із творчого доробку Валентини Заболотної абсолютно зрозуміло, що любові в її житті було багато. Втім одна любов була тотальна й незворотна — це любов до вивчення художніх «організмів» спектаклів, які вона препарувала, немов хірург, маючи за скальпель своє гостре слово, покликане зцілювати й надихати на нові звершення. У Розділі III під назвою «Рецензії» можна відчутти й насолодитися її уважністю та заглибленням до найменших дрібниць режисури, акторського виконання та всієї образної лексики сили-силенної переглянутих вистав. Хоча до цієї книги потрапили лише вибіркові рецензії різних років, видрукувані переважно на шпальтах газети «День». Але навіть із цієї скромної добірки зрозуміло, що кожна рецензія Заболотної вже в назві своїй сигналізувала про головну думку чи образ, які ставали визначальними в аналізі вистави. Так, приміром, у короткій рецензії 2005 р. під назвою «Річард сьогодні» перед очима читача може постати сучасний Річард III в ексцентричному виконанні Лідії Данильчук, актриси львівського театру «У кошику», з посланням прийдешнім поколінням, яке Валентина Заболотна (2021) ретранслявала так:

Воно по-шекспірівськи “повертає очі з-ниціями в душу” й спонукає шукати там чи то “плями чорноти”, щоб очиститись, чи то паростки негаслої любові, аби поділитися ними зі світом, наситити доквілля любов’ю. І тоді не доведеться благодати про коня для втечі від кінця історії... (с. 287).

Отже, читаючи рецензії Заболотної можна подивуватися її мисленню та вмінню обрамити мудрами рефлексіями сценічні картини буття.

Як відомо, Заболотна й сама «писала картини», тобто творчі портрети видатних сучасників-театралів. Саме тому тексти, що зібрані в Розділі IV «Портрети», випромінюють особливу любов та енергію до людей, близьких за духом, світоглядом, емоційним досвідом. У вервечці творчих портретів, написаних Заболотною, лише гучні імена, навіть не «зірки», а «планети»: Андрій Александрович-Дочевський, Ада Роговцева, Богдан Козак, Едуард Митницький, Роман Черкашин, Богдан Ступка та інші поважні митці. Важ-

ливо зазначити, що всі творчі портрети досить різні за стилем викладу й аналітичним підходом театрознавиці. Десь вона критикувала, десь романтизувала, а десь возвеличувала згаданих персон, але неодмінно знаходила саме те «зерно образу», що якнайкраще презентує їхню харизму та індивідуальний стиль. Наприклад, важливі узагальнення виконавської манери Богдана Козака з-під пера Валентини Заболотної звучать ствердно: «Так, Богдан Козак — не просто український актор європейського загальносвітового штибу. Він тамує шаленство темпераменту холодною крицею збудженого інтелекту. Його акторські підтексти містять багато смислових і культурних шарів, його акторські деталі викликають безліч асоціацій. Він полюбляє парадокс як засіб загострення смислу й суті ролі. Він не знає меж ампула. Він досконало володіє всіма таємницями технології акторської професії. Глибоко обізнаний із театральними системами ХХ сторіччя, користується ними у власній практиці залежно від потреби. Навчас студентів, бо має чим поділитися. ... Козак, одним словом» (Заболотна, 2021, с. 323).

Іншими ж словами, Валентина Ігорівна розгледіла в Богдані Козакові омріяного Лесем Курбасом — «розумного арлекіна». Адже творчість актора й різноманітні виконавські методи були для театрознавиці особливим чином близькі й зрозумілі через фах її діда та батьків. Крім того, Валентина Заболотна багато десятиліть поспіль була дописувачкою провідного журналу «Український театр», де, серед інших фундаментальних статей, написала розвідку «Повернутись до себе: спроба типологізації українського акторства» про метаморфози та генотип українського акторства (Заболотна, 1993). Сьогодні як ніколи ця стаття актуальна! І хоч вона не увійшла до цього збірника, саме її варто рекомендувати всім, хто цікавиться розвитком і засадами праці сучасного українського актора. Адже на сучасному етапі, за часів карколомної війни, українське акторство відмовляється від радянського спадку, базованого на «системі Станіславського» й шукає на роздоріжжі вітчизняної традиційної культури та європейського дискурсу. Водночас Заболотна багато років тому наголошувала: «І необхідно відновити свій власний, національний український акторський генотип. А він — згадайте! — дуалістичний. Складається з двох могутніх «хромосом». Х — традиційне ПЕРЕВТІЛЕННЯ. Y — березільське ПЕРЕТВОРЕННЯ. Інколи межа між ними тонка й важковловима. Особливо, коли актор Х висококультурний, інтелектуальний і цим осяяні всі його образи. Тоді він так само внутрішньо рухливий; стильово гнучкий, як і актор Y. Такий актор-інтелектуал за не-

обхідності легко працює і в режимі перетворення, якщо зустрічається з відповідною драматургією або з відповідним режисерським малюнком» (Заболотна, 1993, с. 18).

Цікаво й те, що сьогодні на українській сцені вже багато «розумних арлекінів», яких Валентина Заболотна радо преміювала б цим званням. А ще цікавіше, як би сприйняла Заболотна сучасні форми й сенси вітчизняної режисури, наприклад, феномен «Конотопської відьми» Івана Уривського?! Позаяк, відштовхуючись від теорії Заболотної про генотип українського митця, Уривський у багатьох виставах якраз спирається й на режисерську «хромосому Х», і на «хромосому Y» одночасно. Саме на цьому акцентують мистецтвознавиці Т. Бойко та М. Татаренко (2022): «Його презентація сценічної класики не заперечує традиційних змістів, а, навпаки, поглиблює й збагачує їхню образну лексику. Молодий режисер розробляє власні версії як сублімацію етнографічно-фольклорного колориту, символіки предметного світу й універсальності сюжетних колізій. Вплив режисури І. Уривського на актуальні формотворчі процеси вітчизняного театру очевидний» (с. 134). І дуже шкода, що цього впливу вже не оцінить і не відмітить Валентина Ігорівна Заболотна. А, можливо, вона б критикувала провідного режисера за те, що нині він іде на угоду своїй популярності й запотребованості й робить деякі вистави швидко й формалістично. Або цікаво, як би сприйняла Заболотна реформи Максима Голенка у вихованому в багатьох її дописах львівському театрі славетних «заньківчан»?! Загалом, багато процесів і явищ сучасного театру могли б цікаво відбитися в дзеркалах рефлексій і суджень Заболотної.

У загальному підсумку зазначимо, що запропонований читачеві збірник наукової та публіцистичної спадщини насамперед говорить про сталі й сталеві ціннісні орієнтири Валентини Заболотної, скеровані на виняткову націєцентричність, високу художню та естетичну якість театру, його просвітницькі та виховні функції. Саме про ці її орієнтири йдеться в Післямові професора Олександра Клековкіна (2021) під назвою «Їй подобалося бути собою». У калейдоскопі його спогадів Валентина Заболотна постає щирою емоційною людиною, яка в ординарному спілкуванні могла бути сентиментальною й по-хорошому наївною. Зокрема, пан Олександр зазначив: «Вона не соромилася свого смаку, не поспішала відмовлятися від захоплень свого дитинства, не бігла, «задрив штани», за постмодерном і постдрамою. Їй подобалося бути собою!» (Клековкін, 2021, с. 358). А відтак кожен читач, хто візьме до рук цей збірник, змалює власний образ науковиці крізь призму

її театральних-критичних опусів та почерпне багато цікавої інформації про долю українського театру середини ХХ – початку ХХІ століття та шляхи його провідних митців.

І насамкінець варто подякувати всім причетним до видання театральних-критичних спадку видатної театрознавиці. Насамперед редакторів-упорядників Валерію Фіалку (1950–2023) та відповідальному редакторові Вікторії Бубновій, літературному редактору Тетяні Подолян, художньо-технічному оформлювачу Михайлу Воронкову й усім іншим колегам та учням з кафедри театрознавства КНУТКіТ імені І.К. Карпенка-Карого та Київської дитячої академії мистецтв, хто долучився до цієї справи ідейно та фінансово. На поточний момент книга слугує критерієм високого стандарту вітчизняної науки театрознавства, що покликана прислужитися сучасному поступу українському театру.

Список посилань

- Бойко, Т., & Татаренко, М. (2022). Нова парадигма української класики: вистави Івана Уривського на камерних сценах Києва. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Сценічне мистецтво*, 5(2), 127–136. <https://doi.org/10.31866/2616-759X.5.2.2022.266527>
- Єрмакова, Н. (2021). Вийти із затінку генія. В В. І. Заболотна, *Крок за кроком* (с. 3–5). Антиквар.
- Заболотна, В. (1993). Повернутись до себе: спроба типологізації українського акторства. *Український театр*, 5, 4–6, 15, 18.
- Заболотна, В. І. (2021). *Крок за кроком* (В. Фіалко, ред.). Антиквар.
- Клековкін, О. (2021). Їй подобалося бути собою. В В. І. Заболотна, *Крок за кроком* (с. 357–360). Антиквар.

References

- Boiko, T., & Tatarenko, M. (2022). Nova paradyhma ukrainiskoi klasyky: vystavy Ivana Uryvskoho na kamernykh stsenakh Kyieva [A new paradigm of Ukrainian classics: Performances of Ivan Uryvskyi on the Kyiv chamber stages]. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Stage Art*, 5(2), 127–136. <https://doi.org/10.31866/2616-759X.5.2.2022.266527> [in Ukrainian].
- Klekovkin, O. (2021). *Yii podobalosia buty soboiu* [She liked being herself]. In V. I. Zabolotna, *Krok za krokom* [Step by step] (pp. 357–360). Antykvvar [in Ukrainian].
- Yermakova, N. (2021). *Vyity iz zatinku henia* [Stepping out of the shadow of a genius]. In V. I. Zabolotna,

РЕЦЕНЗІЇ

Вісник Київського національного університету культури і мистецтв.
Серія: Мистецтвознавство. Вип. 51

ISSN 2410-1176 (Print)
ISSN 2616-4183 (Online)

- Krok za krokom* [Step by step] (pp. 3–5). Antykvvar [in Ukrainian].
- Zabolotna, V. (1993). Povernutys do sebe: sprobа typolohizatsii ukrainskoho aktorstva [Returning to yourself: An attempt at typologizing Ukrainian acting]. *Ukrainskyi teatr*, 5, 4–6, 15, 18 [in Ukrainian].
- Zabolotna, V. I. (2021). *Krok za krokom* [Step by step]. Antykvvar [in Ukrainian].

Інформація про автора

Тетяна Бойко, кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна, ORCID iD: 0000-0001-6941-8868, e-mail: tetiana.boyko@gmail.com

Information about the author

Tetiana Voiko, PhD in Art Studies, Senior Research Fellow, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, ORCID iD: 0000-0001-6941-8868, e-mail: tetiana.boyko@gmail.com

This is an open access journal, and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0.